

วัฒนธรรมชนเผ่าอาข่ากับเศรษฐกิจสร้างสรรค์ Akha of culture and creative economy

ดร.ทิพวรรณ อินันนทานนท์

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดนครสวรรค์ Email : yingnoy@hotmail.com

Dr.Tippawan Innanthanon

Cultural Office Nakhonsawan Email : yingnoy@hotmail.com

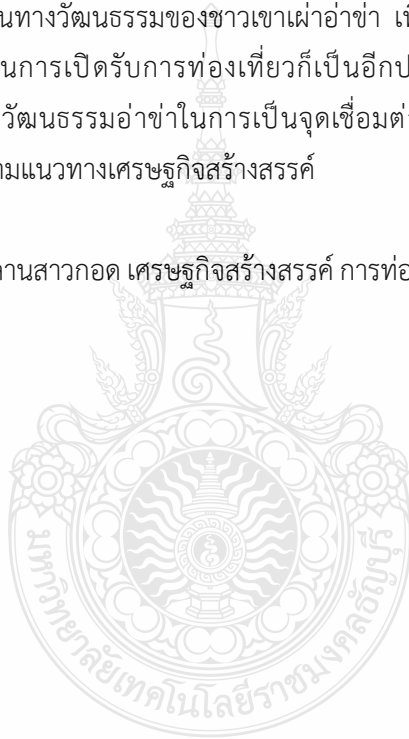
บทคัดย่อ

อาข่าในประเทศไทยแบ่งเป็น 8 กลุ่ม คือ กลุ่ม อูโล้อ่าข่า ล่อม้อ่าข่า ผาหมี่ อ่าข่า เปี้ยะอ่าข่า อ้าเค้ออ่าข่า อ้าจ้ออ่าข่า อู้อ้ออ่าข่า โดยอาศัยอยู่ใน 5 จังหวัด ภาคเหนือ คือจังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดเชียงราย จังหวัดพะเยา จังหวัดลำปาง และจังหวัดแพร่ อาข่ามีความเชื่อในการตั้งชุมชนโดยให้อยู่ห่างจากแม่น้ำ หรือ พื้นที่ราบ เพื่อป้องกันภัยน้ำท่วม ชาวอาข่ามีลานวัฒนธรรมหรือลานสาวกอด ซึ่งเป็นสถานที่พบปะของหนุ่มสาวในเวลากลางคืน มีประเพณีที่สำคัญ คือ บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ ประตูลู่บ้าน และพิธีไล่ชิงช้า

วัฒนธรรมอาข่ามีลักษณะที่แตกต่างจากที่อื่นทำให้มีนักท่องเที่ยวเข้ามาจำนวนมากเกิดปัจจัยที่มีผลกระทบต่อวัฒนธรรมชนเผ่าอาข่า จากนโยบาย เศรษฐกิจสร้างสรรค์ด้วย คือ ผลกระทบจากที่รัฐบาลให้ความสำคัญในการพัฒนา ประเทศด้วยการสร้างรายได้แก่ชุมชน ทำให้ชาวอาข่าพัฒนาตนเองด้วยการสร้าง รายได้จากวัฒนธรรม สร้างความเข้มแข็งในชุมชน นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ทำให้เกิดผลกระทบด้านลบคือ เกิดปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม เช่น จำนวนขยะที่เพิ่ม มากขึ้นจากนักท่องเที่ยว เป็นต้น

จากปัจจัยดังกล่าวชนเผ่าอาข่าไม่ได้มองเรื่องราวได้เพียงด้านเดียว หากยังมองที่คุณค่า วิธีคิดที่เป็นพื้นฐานที่สำคัญในสังคมชนเผ่าอาข่า ได้แก่ การมีไมตรี และการมีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับธรรมชาติ ความรักในศิลปวัฒนธรรมของชนเผ่า เป็นทุนทางวัฒนธรรมของชาวเขาเผ่าอาข่า เพื่อเตรียมการจัดการ วัฒนธรรมอาข่าในการเปิดรับการท่องเที่ยวก็เป็นอีกประการหนึ่งที่ทำให้เพิ่มศักยภาพของวัฒนธรรมอาข่าในการเป็นจุดเชื่อมต่อของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้ตามแนวทางเศรษฐกิจสร้างสรรค์

คำสำคัญ : อาข่า ลานสาวกอด เศรษฐกิจสร้างสรรค์ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

Abstract

Akha in Thailand can be divided to 8 group, which is Uloaka, Lormee, Akha, PameeAkha, Piaakha, Akerakha, Ajorakha, Upeeakha. They live in 5 provinces in the north, those are Chiang Mai, Chiang Rai, Payao, Lampang, and Prae. Akha believes that it's important to live far away from the river or flat area to avoid flood. Akha has the cultural field aka Lansaokod. It is a field where people meet at night. Lansaokod has BornamSaksit, Pratumooban and Piteelochingcha as their important tradition.

Akha's culture is different from the others. It helps increasing the number of tourist in the area. Akha is also building themselves from their income. Sometimes it creates the negative effect, which is the pollution such as garbage from the travelers.

From those reasons, money is not the only reason, but there are also the value that is an important base of Akha's society, which is the connection with nature, loves in their own culture. It helps Akha to be ready for cultural tourism

Keywords : Akha Lansaokod creative economy cultural tourism

อาข่า เป็นชื่อเรียกกลุ่มชาวเขาในพื้นที่ภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยบริเวณที่เป็นภูเขา จากการศึกษาด้านชาติพันธุ์ของอาข่าพบว่าอพยพมาจากตอนใต้ของจีน แถบมณฑลยูนนาน และปัจจุบันได้ตั้งหลักแหล่งในประเทศไทยมานานเกือบร้อยปี (วุฒิไกร มอผ่า, สัมภาษณ์, 25 ธันวาคม 2553.) โดยระยะแรกตั้งหลักแหล่งบนดอยตุง ปัจจุบันเป็นกิ่งอำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย และกระจายอยู่ตามจังหวัดต่าง ๆ ทางภาคเหนือของประเทศไทย

อาข่าในประเทศไทยแบ่งเป็น 8 กลุ่ม คือ กลุ่ม อุโล้อ่าข่า ล่อม้อ่าข่า ผาหมี อ่าข่า เปี้ยะอ่าข่า อ้าเค้ออ่าข่า อ้าจ้ออ่าข่า อู่ฟ้ออ่าข่า โดยกระจายอยู่ใน 5 จังหวัดภาคเหนือ ในจังหวัดเชียงใหม่มี 4 กลุ่ม คือ อุโล้อ่าข่า ล่อม้อ่าข่า อ้าจ้ออ่าข่า และเปี้ยะอ่าข่า ในจังหวัดเชียงราย เป็นกลุ่มอุโล้อ่าข่าที่เข้ามาประเทศไทยเป็นกลุ่มแรก โดยเข้ามาทางภาคเหนือของประเทศไทยและมาอาศัยอยู่ที่ดอยตุงแม่ฟ้าหลวง กลุ่มนี้มีมากที่สุดในจังหวัดเชียงราย ในจังหวัดพะเยา พบที่หมู่บ้านไทยภูเขา อำเภอแม่ใจ เป็นหมู่บ้านที่อนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรม มีภูมิอากาศดี เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางนิเวศ และมีที่พักสำหรับนักท่องเที่ยวด้วย ในจังหวัดลำปาง พบรวมกับชาวเขาเผ่าอื่นๆ กระจายอยู่ในพื้นที่อำเภองาว ซึ่งมีชุมชนเดิมอยู่ที่อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย สาเหตุที่ย้ายมาอยู่เป็นการชั่วคราวเพื่อหาแหล่งที่ทำกินใหม่ เมื่อถึงเทศกาลสำคัญๆ ก็จะเดินทางกลับไปประกอบพิธีกรรมที่จังหวัดเชียงราย และกลุ่มอาข่าในจังหวัดแพร่ ส่วนใหญ่พบบริเวณหุบเขาเขตอำเภอสอง และอำเภอวังชิ้น

ภาพที่ 1 สภาพที่อยู่อาศัยของชนเผ่าอ่าซ่า

ชาติพันธุ์ วิถีชีวิต ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม และความเป็นอยู่ทางสังคม

การตั้งชุมชนของอ่าซ่า มีการนำหลักความเชื่อตามธรรมชาติเข้ามาเกี่ยวข้อง สถานที่ในการตั้งชุมชน อยู่ห่างจากแม่น้ำ หนองน้ำ หรือพื้นที่ราบ เนื่องจากหลีกเลี่ยงจากภัยน้ำท่วม จึงมีการสร้างบ้านและที่อยู่อาศัย เป็นแบบยกพื้นใต้ถุนสูงและยังสามารถใช้เป็นที่ขังสัตว์เลี้ยงด้วย เก็บพื้นและเครื่องมือเครื่องใช้ในการเกษตรต่างๆ บ้านอ่าซ่าไม่มีหน้าต่าง เพราะหลังคาคลุมลงมาต่ำเกือบถึงพื้นดิน ป้องกันลมและฝนได้ดี พื้นที่ภายในบ้านแบ่งเป็นสองเขต คือ เขตผู้ชายและเขตผู้หญิง โดยมีฝาสูงกั้นจากฝาด้านห้องนอนไปถึงเสา

กลางบ้าน มีศาลบรรพชนติดฝากลางบ้าน ชาวอำเภอส่วนใหญ่จะเป็นครอบครัวขยาย เมื่อลูกชายแต่งงานก็จะนำภรรยามาอยู่ในบ้าน ลูกชายอาจแยกบ้านออกไปได้หลังจากนั้น แต่ก็ยังคงอยู่ในอาณาบริเวณบ้านของบิดา การเลือกคู่ครองของชายหญิงเผ่าอำเภอช่ามีความอิสระเสรีโดย เมื่อทั้งสองคนรักใคร่ชอบพอกันก็จะให้พ่อแม่ฝ่ายชายไปสู้อขอ โดยไม่มีค่าสินสอด เว้นแต่ฝ่ายชายเต็มใจให้เอง เพราะการเรียกค่าสินสอดจากฝ่ายชายถือว่าไม่มีเกียรติเนื่องจากชายลูกสาวกินผู้ชายที่มีภรรยาแล้วแต่ไม่มีบุตรไว้สืบสกุล ก็สามารถมีภรรยาคนใหม่ได้ โดยได้รับการเห็นชอบจากภรรยาหลงเสียก่อน เมื่อแต่งงานแล้วก็มาอยู่ด้วยในบ้านเดียวกัน และช่วยกันหารายได้เลี้ยงครอบครัว

การดำเนินชีวิตของอำเภอช่า

ชาวอำเภอช่ามักใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่ในไร่หรือพื้นที่เกษตรกรรมมากกว่าอยู่กับครอบครัว ผู้หญิงชาวอำเภอช่าสามารถทำงานหนักได้เท่าเทียมผู้ชาย และสามารถทำงานในไร่ในขณะที่แบกลูกน้อยไว้บนหลังไปด้วย ในปัจจุบันชาวอำเภอช่าได้นำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาประยุกต์ใช้ร่วมกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ และป่า เพื่อทำการเกษตรแนวใหม่ เช่น การทำระบบการเกษตรผสมผสานอย่างยั่งยืน การปลูกพืชหลายระดับ การขุดนาขั้นบันได การปลูกพืชแนวระดับ เพื่อป้องกันหน้าดินพังทลาย การปลูกพืชหมุนเวียน การจัดทำระบบฝายอย่างง่าย การขุดร่องน้ำและทำท่อส่งน้ำเพื่อใช้ในการเกษตร รวมถึงการบวชป่าชุมชน อำเภอช่าเป็นชนเผ่าที่รักความสนุกสนาน ชอบการร้องรำทำเพลง แม้ขณะทำไร่อยู่หนุ่มอำเภอช่าก็สามารถร้องเพลงโต้ตอบกับสาวอำเภอช่าได้ เมื่อถึงเวลากลางคืนหนุ่มสาวอำเภอช่าก็จะมาเจอกันในลานวัฒนธรรมของหมู่บ้าน บางคนเรียกสถานที่นี้ว่า ลานชุมชนหมู่บ้าน ลานสาวกอด ลานสันทนาการ ฯลฯ

แต่คำว่า “ลานสาวกอด” เป็นคำที่แพร่หลายมากในปัจจุบัน และเป็นที่ยึดถือของคนอย่างแพร่หลาย ปัจจุบันคำว่าลานวัฒนธรรม จึงเป็นคำที่เหมาะสมมากที่สุดกับสถานที่นี้เพราะเป็นสถานที่ๆ แลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์ทางภูมิปัญญาชาวบ้านและวัฒนธรรมร่วมกัน ทั้งหนุ่มสาว แม่บ้าน คนแก่ หรือแม้กระทั่งเด็กๆ ก็สามารถที่จะมาร่วมรับฟังหรือแลกเปลี่ยนกันได้ ในการมารวมกันที่ลานวัฒนธรรมหนุ่มสาวอาข่าจะแต่งกายด้วยชุดอาข่า สวมเครื่องประดับอย่างสวยงาม และวัสดุที่หาง่ายในท้องถิ่น ลานวัฒนธรรม หรือลานสาวกอด จึงเป็นสถานที่พบปะของหนุ่มสาวในเวลากลางคืน และใช้เสียงเพลงสื่อสารความในใจต่อกันหนุ่มสาวที่ชอบพอกันก็จะมี การพูดคุยกันในลานวัฒนธรรมดังกล่าว หากพูดคุยถูกคอกันก็จะอยู่ด้วยกันจนถึงรุ่งเช้า ลานวัฒนธรรมนอกจากเป็นสถานที่พบปะของหนุ่มสาวแล้ว ยังเป็นสถานที่ถ่ายทอดความดีงามของประเพณีวัฒนธรรมชนเผ่า โดยผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านจะใช้เป็นสถานที่เพื่อการเรียนรู้วิถี หรือประเพณีวัฒนธรรมไปด้วย เพลงแต่ละเพลงที่เปล่งออกมา จึงล้วนเป็นแนวของวิถีชีวิตอาข่าที่ปฏิบัติอยู่ทุกวัน โดยทั่วไปหนุ่มสาวอาข่ามีเวลาในการพบปะกันน้อยมากในแต่ละวัน ตื่นเข้ามาหญิงสาวก็จะทำงานบ้าน หลังจากทำงานบ้านเสร็จก็เดินทางไปไร่ แทบไม่ได้เจอหนุ่มหรือคู่รักของตนในเวลากลางวัน ดังนั้นลานวัฒนธรรมจึงเป็นความหวังเดียวของหนุ่มสาวอาข่าในการมาพบปะกันและสร้างความสัมพันธ์กันได้ดีที่สุดใน

คติ ความเชื่อ ของชาวอาข่า

ปัจจุบันชาวอาข่าบางส่วนหันไปนับถือศาสนาคริสต์และอิสลามบ้าง เนื่องจากพิธีกรรมดั้งเดิมมีขั้นตอนที่สลับซับซ้อน รวมถึงสภาพเศรษฐกิจของ ปัจจุบันที่ไม่เอื้อต่อการดำรงชีวิต ในขณะที่เดียวกันต้องใช้สัตว์ต่างๆ ในการทำพิธีกรรมเช่นไหว้เป็นจำนวนมาก เป็นเหตุทำให้ชาวอาข่าในหมู่บ้านและชุมชนต่างๆ ต้องละทิ้งความเป็นมาแบบดั้งเดิม แล้วเปลี่ยนไปนับถือศาสนาอื่น (มูลนิธิกระจกเงา, 2551 : ออนไลน์) อาข่ามีความเชื่อถือเรื่องผีและถือโชคลางมากที่สุด ในบรรดาพวกที่นับถือผี มีความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วย โดยอาข่ามักเรียกผีว่า “แหนะ” ในการทำกิจกรรมต่างๆ ของอาข่า จะต้องระวังไม่ให้ผีโกรธ เนื่องจากมีทั้งผีดีและผีร้าย ผีร้ายเชื่อว่าเป็นต้นเหตุแห่งความชั่วร้ายทั้งปวง เช่น ความเจ็บป่วย ความขาดแคลน และความมอดอยาก ผีร้ายเป็นผี ที่โกรธง่ายและชอบทำร้ายคน หากผู้ใดทำให้ผีโกรธ ก็จะต้องรีบหาเครื่องเซ่นไหว้มาขอขมาผีทันที อาข่ามีความเชื่อเรื่องพิธีกรรมคือ พิธีอยู่กรรมวันหมู พิธีอยู่กรรมวันแซ้ย พิธีอยู่กรรมไม่จุดไฟเผาป่า พิธีกรรมเรียกขวัญ พิธีกรรมปลุกสร้างประตูหมู่บ้าน ประตูหมู่บ้าน พิธีไล่ชิงช้า ประเพณีไข่แดง นอกจากนี้ชาวอาข่ายังมีความเชื่อเกี่ยวกับบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ โดยพบว่าเมื่อก้าวเข้าสู่หมู่บ้านอาข่า สิ่งแรกที่เราพบเห็นคือ ประตูหมู่บ้านหรืออาข่าเรียกว่า “ลื้อซ่อง” เพื่อป้องกันสิ่งเลวร้ายเข้ามาในหมู่บ้านทำไว้ทั้งทางทิศเหนือและทิศใต้ของหมู่บ้าน ห่างออกไปจากประตูหมู่บ้านก็จะเป็นชิงช้า ซึ่งจะมีการละเล่นปีละครั้ง

ภาพที่ 2 ลักษณะประตู่หมู่บ้าน ซึ่งเป็นความเชื่อของชนเผ่าอาข่า

ด้านประเพณีและพิธีกรรมที่สำคัญ

1. พิธีอยู่กรรมวันหมู (หยะลองเออ) การอยู่กรรมในวันหมูนี้ อาข่าเรียกว่า “หยะลองเออ” ตรงกับการนับวันตามราศีสัตว์ คือ วันหมู ความเชื่อเกี่ยวกับวันนี้ คือเพื่อช้อนตัวจากผี โดยไม่ให้แต่ละฝ่ายมองเห็นกัน

2. พิธีอยู่กรรมวันแซ่ย์ อาข่าจะหยุดงานและอยู่ที่บ้านเพื่อไม่ให้มองเห็นสิ่งชั่วร้าย เนื่องจากวันนี้มีสัตว์ชนิดหนึ่งที่มีลักษณะคล้ายสุนัขจิ้งจอก จะออกมายังโลกมนุษย์และมองเห็นโลกของวิญญาณจึงไม่ต้องการมองเห็นสิ่งชั่วร้ายเหมือนสัตว์ แซ่ย์ ตัวนี้ตัวย

3. พิธีอยู่กรรมไม่จุดไฟเผาป่า พิธีกรรมนี้จะมีขึ้นในช่วงปลายเดือนมีนาคม ถึงต้นเดือนกันยายนของทุกปี หลังจากที่มีการถางไร่เสร็จแล้ว ก็จะมีการจุดไฟเผาไร่ของตนเพื่อทำการเพาะปลูก (โอเซียนส์ไมล์, 2553 : ออนไลน์)

4. ความเชื่อเกี่ยวกับบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นน้ำที่ไหลออกมาจากรากต้นไม้ หรือต้นกล้วย แต่น้ำเหล่านี้ไม่ใช่ น้ำที่เราจะนำมาดื่มกินกันภายในครอบครัว แต่เป็นน้ำที่ชาวอ่าซ่า นำมาใช้แค้ในช่วงที่มีการประกอบพิธีกรรม ทางศาสนา เท่านั้น

5. พิธีกรรมเรียกขวัญ โดยผู้อาวุโสในชุมชนคนใดคนหนึ่ง มาบ้านที่มีผู้เจ็บป่วย และทำพิธีเรียกขวัญ

6. พิธีกรรมปลูกสร้างประตุมูบ้าน โดยสร้างไว้ทางทิศเหนือ และทิศใต้ของชุมชน ประตุมูบ้านนี้อ่าซ่าเรียกว่า “ลื้อซ่อง” แปล ความหมายได้คือ เขต หรือเขตคุ้มครอง ซึ่งบางคนที่นิยมเรียกประตุมูบ้านนี้ว่า ประตูผี พิธีปลูกสร้างประตุมูบ้านของอ่าซ่าจะนิยมทำกันในเดือน เมษายน ของทุกปี อ่าซ่ามีความเชื่อต่อการปลูกสร้างประตุมูบ้านว่า ทำเพื่อป้องกันสิ่งไม่ดี หรือสิ่งเลวร้ายที่อาจมาเยือนในชุมชน

7. พิธีไล่ชิงช้า ตรงกับเดือนสิงหาคม-ถึงต้นเดือนกันยายนของทุกปี การจัดพิธีไล่ชิงช้าจัดขึ้นเพื่อเป็นการฉลองให้กับพืชผล ที่มีความเจริญงอกงาม และรอกการเก็บเกี่ยว จึงถือว่าเป็นวันฤกษ์ดีโดยมีกำหนด 4 วัน มีขั้นตอนพิธีกรรม ดังนี้วันแรกเป็นการเซ่นไหว้บรรพบุรุษ วันที่สองเป็นวันสร้างชิงช้าใหญ่ของชุมชน โดยทุกครัวเรือนจะมารวมกันที่บ้านของผู้นำชุมชน จื่อมะโดยต่างคนต่างทำหน้าที่ช่วยกันหาต้นไม้สี่ต้น เพื่อมาสร้างเสาชิงช้า และเรือสะบ้า เพื่อทำเป็นเชือกในการไล่ เมื่อสร้างชิงช้าเสร็จ จื่อมะ จะทำพิธีไล่โดยก่อนจะทำการไล่จะไล่สิ่งของ 3 สิ่งคือ หิน หล้าเจ้าชู้ และเรือหนาม หินหมายถึง ความหนักแน่น ความเข้มแข็งของคนและชุมชน หล้าเจ้าชู้ หมายถึง การแพร่พันธุ์ของคนและผลิตผลต่างๆและเรือหนาม หมายถึง การป้องกันภัยอันตรายที่ไม่ให้เกิดในชุมชน นำมามัดรวมกันแล้วแกว่งไล่ 3 ครั้ง จากนั้นก็จะให้จื่อมะไล่เป็นคนแรก

ถือว่าเป็นการเปิดพิธีการโล้ เสร็จแล้วจากนั้นคนอื่นๆ จึงจะโล้ได้ ตอนเย็นจะมีการกระทู้งกระบอกไม้ไผ่โดยคนหนุ่มสาวจะเต้นรำพื้นบ้านตลอดทั้งคืน วันที่สามถือว่าเป็นวันที่ยิ่งใหญ่ มีการประกอบพิธีเซ่นไหว้ตั้งแต่เช้ามืดโดยใช้เครื่องเซ่นไหว้เหมือนวันแรก ยกเว้นจะไม่มีไก่ในการเซ่นไหว้เท่านั้น การเซ่นไหว้ของวันนี้จะทำในตอนเช้า เมื่อทำพิธีกรรมเซ่นไหว้ในช่วงเช้าเสร็จแล้วชุมชนจะมีการฆ่าหมูหรือสัตว์ใหญ่ เช่น วัว ควาย เพื่อมาใช้บริโภคร่วมกัน ถือว่าเป็นวันที่ชุมชนมีการเลี้ยงฉลองกันอย่างยิ่งใหญ่ตอนกลางคืนจะเต้นรำพื้นบ้าน จนถึงเวลาเที่ยงคืน วันที่สี่ เป็นวันสุดท้ายของเทศกาลโล้ชิงช้า ซึ่งจะมิกิจกรรมโล้ชิงช้าเป็นหลัก เมื่อตกตอนเย็นจ๊ะเอ๋ ผู้นำวัฒนธรรมจะเป็นผู้ทำการปิดการโล้ชิงช้าของปีนั้น

ภาพที่ 3 การโล้ชิงช้าของชนเผ่าอ่าซ่า

ภาพที่ 4 การสร้างชิงช้าสำหรับเด็ก จะสร้างไว้บริเวณบ้าน

ความเป็นอยู่ทางสังคม

สังคมวัฒนธรรมของชาวอ่าข่า มักยึดถือตามแบบโบราณที่เคยปฏิบัติมาก่อนจากบรรพบุรุษ โดยเฉพาะภาษา ชาวอ่าข่าไม่มีตัวหนังสือใช้ แต่อ่าข่าบางกลุ่มในพม่าใช้ภาษาอังกฤษที่มีชั้นนารีสอนไว้เป็นตัวเขียน และสาเหตุของการไม่มีภาษาเขียนจึงไม่ได้บันทึกเรื่องราวต่างๆ ไว้เป็นหลักฐาน จึงมีเพียงการจดจำตามที่มีผู้เล่าต่อๆ กันมาเท่านั้น การแต่งกายเสื้อผ้าของอ่าข่านั้นทำจากผ้าฝ้ายทอใช้เอง หญิงอ่าข่าทุกคนจะถูกสอนให้ปั่นด้ายเป็นตั้งแต่อายุ 6-7 ขวบ ผู้หญิงอ่าข่าในเมืองไทยมีลักษณะการแต่งกายตามประเภทแต่ละกลุ่มคือ กลุ่มแรก “อู้อ่าข่า” สวมหมวกแหลมส่วนฐานซึ่งเป็นผ้าคาดศีรษะประดับด้วยเหรียญตรา กระดุมเงิน และลูกปัด ส่วนยอดมีโครงไม้ใผ่อยู่ใต้ผ้าฝ้ายย้อมคราม ตกแต่งด้วยเครื่องเงิน ลูกปัด ลูกเต๋อย พู่แดงที่ได้จากขนไก่ย้อมสี

และของแปลกๆ ที่หาได้ในชุมชน กลุ่มที่สอง “ล่อม้าอาชา” สวมหมวกแบน ซึ่งหมวกต้องมีแผ่นเงินรูปสี่เหลี่ยมคางหมูขีดขึ้น มาทางด้านหลังด้านหน้าแต่งด้วยแถวลูกปัดสลับกับแถวกระดุมเงิน ล้อมกรอบใบหน้าด้วยลูกบอลเงิน เหรียญและลูกปัดห้อยเป็นสายประป่า ตัวเสื้อด้านหลังแต่งด้วยลายปะเศษผ้าชิ้นเล็กชิ้นน้อย หลากสีสลับกับลายปักงามวิจิตร แต่งด้วยกระดุมเปลือกหอย กระดุมเงิน ลูกเต๋อย ลูกปัด และพู่ห้อย รัตน่องและยามก็ปักแต่งในทำนองเดียวกัน ผ้าผูกเอวจะแต่งด้วยเปลือกหอยและลูกเต๋อย ของสาวโสดจะกว้างกว่าหญิงแต่งงานแล้ว ส่วนกระโปรงนั้นชาวอ่าชาจะสวมเหมือนกันหมด “ล่อม้าอาชา” ลักษณะของหมวกคล้ายหมวกเกราะของนักรบโบราณและประดับด้วยกระดุมเงิน เหรียญ ลูกปัดไม่เว้นช่องว่าง ด้านข้างห้อยสายลูกปัดสีแดงร้อยยาวเกือบถึงเอว เสื้อด้านหลังมักเย็บด้วยแถบผ้าครามเข้มกั้นขาวเล็กๆ เรียงซ้อนกัน แต่ละแถบปักลายละเอียด มีผ้าผูกเอว และยาม ส่วนรายได้ทางเศรษฐกิจของชาวอ่าชาคือ การหารายได้จากอาชีพเกษตรกรรม พืชที่สำคัญคือ ข้าวและข้าวโพด

ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลง ด้านวัฒนธรรมชนเผ่าอ่าชา จากเศรษฐกิจสร้างสรรค์

ผลกระทบที่เกิดจากนโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวภาครัฐ

1. ผลกระทบจากที่รัฐบาลให้ความสำคัญจากการสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน ในการพัฒนาประเทศ มีการกระจายรายได้ไปยังชุมชนที่เห็นอย่างชัดเจนที่เกิดจากการท่องเที่ยว เช่น การเดินทาง ที่พัก การซื้อของที่ระลึก ภัตตาคาร ร้านค้าชุมชนต่างๆ จึงเกิดการประกอบกิจการที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวทั้งโดยตรงและทางอ้อม ขยายสู่ชุมชนมากยิ่งขึ้น จะสังเกตได้จากการเพิ่มขึ้นของสถานที่พักทั้ง

ในเมืองและชนบท เช่น โรงแรมขนาด 5 ดาว 4 ดาว ไปถึงที่พักแบบพื้นบ้านในชุมชนที่เรียกว่า โฮมสเตย์ การเพิ่มขึ้นของร้านอาหาร และแหล่งบริการอื่นๆ เพื่อดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวทั้งในและต่างประเทศ และการขยายตัวไปในชุมชนทุกภูมิภาคของไทย โดยเฉพาะในภาคเหนือมีแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ชุมชน และชนเผ่าต่างๆ ในพื้นที่สูงของจังหวัดเชียงราย เชียงใหม่ และ เกิดการตื่นตัวเพราะมองว่าเป็นเรื่องง่ายที่จะมีรายได้เพิ่มจากการท่องเที่ยว ที่มีผู้มาซื้อสินค้าและใช้บริการถึงชุมชนทุกพื้นที่ตามความต้องการของนักท่องเที่ยวแต่ละประเภทอย่างสร้างสรรค์และยั่งยืน

2. ผลกระทบจากการทำการท่องเที่ยวในชุมชน พบว่ามีผลกระทบเกิดขึ้นทั้งด้านบวกและด้านลบ คือ ผลกระทบด้านบวก ส่งผลให้ชาวอำเภอในชุมชนมีจิตสำนึกเกิดการพัฒนาตนเอง พึ่งพาตนเอง คิดเป็นทำเป็น มีความพยายามในการเรียนรู้พัฒนา เกิดรายได้เพิ่มขึ้นมีการรวมตัวกัน สร้างความเข้มแข็งในชุมชน นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ตามความคาดหวังและความพยายามที่จะดำเนินการเพื่อให้เป็นตามหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน 3 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านเศรษฐกิจ 2) ด้านสังคมวัฒนธรรม 3) สิ่งแวดล้อม และสิ่งสำคัญประการหนึ่งที่จะนำไปสู่ความยั่งยืนคือการรวบรวมองค์ความรู้ ภูมิปัญญา สืบสานสืบทอดตลอดจนการนำไปใช้ประโยชน์ได้ เกิดความรักความภาคภูมิใจในความรู้สึกรับรู้เป็นเจ้าของ มีส่วนร่วมในทรัพยากรของชุมชน และเกิดกระบวนการเรียนรู้การทำงานร่วมกันในที่สุด ส่วนผลกระทบด้านลบ เกิดปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม อาทิ จำนวนขยะที่เพิ่มมากขึ้นจากนักท่องเที่ยว การใช้น้ำ ระบบนิเวศธรรมชาติ การรับวัฒนธรรมที่เข้ามาอย่างรวดเร็ว เกิดกระแสการเลียนแบบ มีความขัดแย้งทางความคิด เสียความเป็นส่วนตัวในการที่จะต้องรองรับนักท่องเที่ยว และที่สำคัญคืออาจถึงกับสูญเสียเอกลักษณ์ของท้องถิ่น หากมีการตอบสนอง

ความต้องการของนักท่องเที่ยวมากเกินไป (วุฒิไกร มอผา, ผู้นำชุมชนบ้านห้วยซี้เหล็ก ตำบลลาวา อำเภอมะสรวย จังหวัดเชียงราย, 25 ธันวาคม 2553. สัมภาษณ์)

นอกจากนี้ยังพบผลกระทบที่เกิดจากการท่องเที่ยว โดยพบว่า การท่องเที่ยวภายในชุมชนนั้นแต่ละชุมชนจะต้องให้ข้อมูลแนะนำชุมชนตนเองให้น่าสนใจแก่นักท่องเที่ยว ทำให้นักท่องเที่ยวเข้ามายังชุมชนมาก เกิดการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาบรรพบุรุษที่สืบทอดกันมา โดยมุ่งหวังรายได้จากการท่องเที่ยว การแพร่กระจายและแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมจากภายนอกเกิดขึ้น ทำให้ปัจจุบันอาช้ำหันมารับวัฒนธรรมจากภายนอกหลายด้าน ที่เห็นชัดเจนคือ การแต่งกายแบบดั้งเดิมมีให้เห็นเฉพาะตามแหล่งท่องเที่ยวเท่านั้น

จากปัจจัยดังกล่าวผู้เขียนได้เข้าไปสนทนากับผู้นำชุมชนในพื้นที่จังหวัดเชียงราย เชียงใหม่ และจังหวัดแพร่ พบว่า หลายแห่งตัดสินใจเปิดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิตชนเผ่า โดยชุมชนและผู้นำชุมชนเป็นผู้จัดการเอง มีรูปแบบการคิดตัดสินใจด้วยการมองวิสัยทัศน์ 3 รูปแบบด้วยกัน คือ

1. มองกิจกรรมการท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือหนึ่งในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารกับคนภายนอก ให้เกิดความรู้ความเข้าใจต่อสภาพปัญหาชุมชนที่ประสบอยู่ และหวังว่าจะได้เพื่อนที่เข้าใจร่วมแก้ไขปัญหาต่างๆ ร่วมกัน อันเป็นการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างคนต่างวัฒนธรรม เพื่อประสานการมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหาของชุมชนนั้น

2. การท่องเที่ยวทำให้เกิดผลกระทบทางสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม จำเป็นที่ชุมชนต้องรวมตัวกันเข้ามาจัดการให้นักท่องเที่ยวและผู้ที่เกี่ยวข้องให้ปฏิบัติอยู่ในกฎ กติกาของชุมชน การจัดระเบียบการแบ่งปันผลประโยชน์แก่ผู้คนที่เกี่ยวข้องและผลประโยชน์ในชุมชน การสร้างมาตรฐานต่างๆ

ของการท่องเที่ยวโดยชุมชนเอง ทั้งนี้เพื่อไม่ให้เกิดผลกระทบมากเกินไปจนขีดความสามารถที่ชุมชนจะจัดการได้

3. การท่องเที่ยวเป็นกระบวนการเรียนรู้ระหว่างคนกับธรรมชาติ เป็นการสร้างโอกาสในการฟื้นฟูวัฒนธรรม ภูมิปัญญา และสิ่งแวดล้อม โดยมองที่รายได้เป็นเพียงแค่ผลพลอยได้จากกระบวนการเรียนรู้ท่ามกลางการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์

การจัดการทั้ง 3 รูปแบบชาวอำเภามีความภูมิใจในวัฒนธรรม และภูมิปัญญาของตนเองและพร้อมที่จะสื่อต่อคนภายนอก โดยใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอด นอกจากนี้ชุมชนอำเภอยังต้องการความเข้าใจ ความร่วมมือของนักท่องเที่ยวที่เข้าไปในชุมชนให้เคารพในกฎกติกาที่ชุมชนร่วมกันสร้างไว้เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของคนต่างวัฒนธรรมได้อย่างสร้างสรรค์

ดังนั้น ผลกระทบทางวัฒนธรรมชนเผ่าอำเภอก็ต้องสร้างวิกฤตให้เป็นโอกาสด้วยการจัดการวัฒนธรรมเชิงเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ซึ่งมาจากความต้องการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนอำเภ โดยชุมชนจะมีการกำหนดวัตถุประสงค์หลักอยู่ 4 ประการด้วยกัน คือ

1. เพื่อให้กิจกรรมการท่องเที่ยววัฒนธรรมอำเภ เป็นกิจกรรมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตที่เน้นคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา เป็นกิจกรรมที่เชื่อมโยงกับกิจกรรมการพัฒนาชุมชนในรูปแบบอื่นๆ ที่ต้องเอื้ออำนวยการเรียนรู้ต่อกันและกันได้ เช่น การท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ไปเยือนชุมชนชาวเขาทำไร่ข้าวบนภูเขา นักท่องเที่ยวควรเกิดการเรียนรู้บทบาทของชาวเขาที่ทำไร่ข้าวบนพื้นที่สูงที่ทำหน้าที่อนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้บนภูเขาด้วย

2. เพื่อให้กิจกรรมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมชนเผ่าอาข่า เป็นตัวกระตุ้นส่งเสริมให้ชุมชนโดยเฉพาะคนหนุ่มสาวได้เข้าใจ ให้คุณค่า ขนบธรรมเนียม วัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อของชุมชนอาข่าในพื้นที่ให้กลับฟื้นคืนสภาพได้ในระยะต่อไป

3. เพื่อก่อให้เกิดการรวมตัวกันของคนในชุมชนอาข่าที่เปิดรับนักท่องเที่ยว เข้าไป ที่เผชิญต่อผลกระทบทางการท่องเที่ยวแบบเดิม ให้เข้ามีส่วนร่วมจัดการลดผลกระทบดังกล่าว และจัดระเบียบชุมชนให้เป็นระบบที่ทำให้ชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

4. เพื่อเป็นเครื่องมือการเผยแพร่ให้ข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้องของ วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตกับสาธารณชนภายนอก

ดังนั้น พบว่าในชุมชนอาข่าในภาคเหนือไม่ได้มองเรื่องราวได้เป็น เรื่องหลัก หากเอาคุณค่า วิถีคิดที่เป็นพื้นฐานที่สำคัญในสังคมชนเผ่าอาข่า ได้แก่ การมีน้ำใจ ความเอื้ออารี ประกอบกับการมีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับธรรมชาติ ความรักในศิลปวัฒนธรรมของชนเผ่า เป็นทุนทางวัฒนธรรมของชาวเขา เผ่าอาข่า เพื่อเตรียมการจัดการวัฒนธรรมอาข่าในการเปิดรับการท่องเที่ยว ก็เป็นอีกประการหนึ่งที่ทำให้เพิ่มศักยภาพของวัฒนธรรมอาข่าในการเป็นจุด เชื่อมต่อของการท่องเที่ยวได้ตามแนวทางเศรษฐกิจสร้างสรรค์

ภาพที่ 5 พิธีกรรมที่โดดเด่นของชนเผ่าอาข่า ถูกนำมาเพิ่มศักยภาพ
ด้านวัฒนธรรมตามแนวทางเศรษฐกิจสร้างสรรค์

ภาพที่ 6 ร้านจำหน่ายของที่ระลึกของชนเผ่าอู๋โล้อ่าซ่า

ภาพที่ 7 การแต่งกายของชนเผ่าอู๋โล้อ่าซ่า

เอกสารอ้างอิง

มูลนิธิกระจกเงา. (2551). **ชนเผ่าอ่าข่า : ความเชื่อ**. สืบค้นเมื่อ 11 มกราคม 2551. จาก <http://www.openbase.in/node/1588>.

วุฒิไกร มอผ่า. (2553). **ผู้นำชุมชนบ้านห้วยขี้เหล็ก ตำบลลาววี อำเภอมแม่สรวย จังหวัดเชียงราย**. สัมภาษณ์, 25 ธันวาคม 2553.

โอเซียนสไมล์. (2553). **ท่องเที่ยวภาคเหนือ**. สืบค้นเมื่อ 4 มิถุนายน 2553. จาก <http://www.oceansmile.com>.

